

DE SOCIALE EN POLITIEKE REACTIES VAN DE
BRUGSE VOLKSMASSA OP HET EINDE VAN HET
ANCIEN REGIME (1770-1794). (1)

door

Yvan VANDEN BERGHE,

Aangesteld navorser Nationaal Fonds voor
Wetenschappelijk Onderzoek

I. SPECIFIEKE BRUGSE TOESTANDEN

De politieke en sociale gedragingen van de volksmassa's vóór de 19e en de 20e eeuw werden slechts zelden door historici onderzocht. Dit geldt ook voor België (2). We hebben getracht deze leemte aan te vullen door de volksmassa te Brugge te bestuderen tijdens de zeer belangrijke en bewogen periode 1770-1794.

Iedereen weet natuurlijk wat we onder volksmassa begrijpen. We zullen het dus over niet-gegoeden hebben. Dit waren naast bedelaars, ouden van dagen, gebrekkigen en andere sukkelaars, alle arbeiders en hun gezinnen. Zowel loontrekkenden uit de sferen van de traditionele ambachten als deze uit de niet-ambachtelijk georganiseerde nijverheden maakten deel uit van de volksmassa. Immers, er bestond een grote mobiliteit tussen de verschillende beroepen. Bovendien waren sinds de keizerlijke ordonnantie van 1 september 1760 te Brugge een aantal specifieke voordelen van de ambachtsknechten af-

(1) Dit artikel werd samengesteld aan de hand van een hoofdstuk uit mijn doctoraal proefschrift *Een analytische studie van het ontstaan en de reacties van de eerste moderne politieke groepen te Brugge (1780-1794). Een proeve van microgeschiedenis in het kader van de studie van de Verlichting*, dat ik onder leiding van Prof. Dr. J. DHONDT heb geschreven. Ik ben Prof. Dr. J. Dhondt zeer schatplichtig en dank hem van harte.

Afkortingen : A.R.A. : Algemeen Rijksarchief Brussel
B.R.U.G. : Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent
R.A.B. : Rijksarchief Brugge
R.A.G. : Rijksarchief Gent
S.A.B. : Stadsarchief Brugge

(2) Een lofwaardige uitzondering : J. CRAEYBECKX, "De arbeiders vóór de industriële omwenteling", in : *Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België*, Antwerpen I, 1960.

geschaft geworden (3). Ook een groot aantal verpauperde kleine meesters uit de textielnijverheid rekenen we tot de volksmassa. Ze waren volledig afhankelijk van de grote fabrikanten.

Over het algemeen waren de levensvoorwaarden voor de massa te Brugge dezelfde als in andere Westeuropese steden. De lonen werden laag gehouden en waren ondanks de stijging van de levensduurte sinds het midden van de 18e eeuw niet meer gestegen (4). Het typeloon voor een ongeschoold arbeider bedroeg 12 stuivers in de zomer en 10 's winters (5). In de textielindustrie, de bijzonderste nijverheid in de stad, verdienden de arbeiders en arbeidsters bijzonder slecht : 8 tot 10 stuivers per dag. Het best waren de geschoolde knechten van deze ambachten die voor de eigen Brugse markt werkten er aan toe. Een Hallegebod bepaalde hoeveel die patroons per knecht aan hun klanten mochten aanrekenen. Dit liep van 15 tot 20 stuivers per dag (6). De knechten ontvingen dit bedrag niet ! Hiervan moest steeds een som van 4 tot 6 stuivers, die door de patroons werden afgehouden, afgetrokken worden (7). Ook te Brugge was kinderarbeid voor de meeste gezinnen een noodzaak. In de textielsector en bij de traditionele ambachten verdienden kinderen vanaf 6 jaar 3 tot 10 stuivers per week (8).

Tot hier is de situatie analoog met wat in andere steden kan aangetroffen worden. Eerder uitzonderlijk is de vaststelling dat er te Brugge tussen 1770 en 1794 geen noemenswaardige chronische werkloosheid heerste (9). Dit was o.a. toe te schrijven aan de algemene economische heropbloei in de Oostenrijkse Nederlanden en aan de expansie van de Brugse linnennijverheid (10). Exceptioneel was evenwel de korte periode van de 4de Engelse Zeeoorlog (1779-1783) toen er te Brugge werkkrachten ontbraken.

(3) *Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, VIII, pp. 389-390 en S.A.B., *Hallegebod*, 210, 11 september 1760, f. 325-326.

(4) J. CRAEYBECKX, *op. cit.*, p. 27.

(5) DERIVAL (DE GOMICOURT), *Le voyageur dans les Pays Bas autrichiens. Lettres sur l'état actuel de ces pays*, Amsterdam 1782-1783, dl. V, pp. 206-207.

(6) S.A.B., *Hallegebod*, 211, 7 februari 1763, f. 362.

(7) S.A.B., *Lettres et Actes, 1762-1793*, 85, brief van de metsers van maart 1789.

(8) S.A.B., *Bienfaisance mendicité 1760-1790*.

(9) A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, rapport van 18 maart 1775 over toestand van Brugse armen.

(10) H. COPPEJANS-DESMEDT, "Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden", in : *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen 1955, dl. VIII, pp. 261-286.

J. VERMAUT, "Schets van de Brugse textielnijverheid tot omstreeks 1800", in : *De Gidsenkring*, jg. 5, 1967, 4, p. 32.

Ondanks dit alles was het lot van de Brugse arbeiders weinig benijdenswaardig. Bijna 50 0/0 van hun loon moesten ze uitsluitend voor voeding aanwenden. Ze aten vooral aardappelen en roggebrood. In 1793 werd 3 1/2 stuiver per dag besteed aan de karige maaltijden van een stadsgevangene. Sommige gevangenen eisten dat ze voor 6 stuivers voedsel zouden krijgen (11). De situatie verslechterde al-
maardoor omdat voornamelijk de graanprijzen stegen. Dure rogge-
jaren te Brugge waren 1771 (36 0/0 boven eigen en landsgemid-
delde), 1780 (plus 19 0/0), 1784 (plus 19 0/0) en 1788 (plus
32 0/0). Ook in 1787, 1789, 1793, 1794, 1795 en 1796 lagen de
prijzen aanzienlijk boven het gemiddelde. Opvallend is de hoge
frequentie van de dure jaren in het laatste kwartaal van de
18e eeuw (12).

Het stadsbestuur greep in om de prijzen van de voedingswaren
te drukken. Op 12 april 1769 werd het ambacht van de graanver-
kopers (*graniers*) opengesteld (13). Vrije concurrentie zou de prijzen
verlagen. Dit was reeds vastgesteld geworden bij het openstellen van
het ambacht van de hoveniers en de groentenverkopers in 1762 (14).
Ondanks het verzet van de vleeshouwers had het stadsbestuur er voor
gezorgd dat een keizerlijke ordonnantie van 12 maart 1772 aan
iedereen de toelating verstrekke om gedurende 2 dagen per week vrij
vlees te verkopen (15). Als gevolg hiervan daalde de prijs van het
rundvlees van 4 stuivers tot 3 stuivers het pond (0,463 kg.). Vlees van
mindere kwaliteit werd verkocht aan 2 stuivers het pond (16). We
weten dat de broodprijs van oudsher reeds onder controle stond. Ook
werd voor toezicht op de aardappelprijzen gezorgd door de oprichting
op 19 oktober 1742 van een wekelijkse aardappelmarkt (17).

Dit alles had voor gevolg dat de prijsverhoging van bepaalde levens-
middelen gecompenseerd werd door prijsvermindering van andere.

Erg belangrijk was een typisch Brugs kenmerk : zeer soliede
uitbouw van het stelsel van caritatieve instellingen. Aan de basis lagen
de 7 parochiale dissens die over grote bezittingen beschikten. Hun
jaarlijkse inkomsten aan renten en pachten bedroegen in 1775
35.663 gulden (18). Ongeveer 25.000 gulden werden aan chronische
(11) A.R.A., *Secretarie van Staat en Oorlog*, 1963, I, rekwesten van Brugse
gevangenen van 26 november 1793 en 28 januari 1794.

(12) Zie bijlage.

(13) Zie S.A.B., *Ambachten, Graniers*, 28.

(14) S.A.B., *Lettres et Actes, 1762-1793*, 85, rekwest van de hoveniers van
september 1790.

(15) S.A.B., *Hallegebod*, 211, f. 211 (2 april).

(16) R.A.G., *Fiscaal*, 3569, advies van R.O. Donnoghe van 3 juli 1778.

(17) S.A.B., *Hallegebod*, 209, f. 23 (19 oktober 1742).

(18) *Documents parlementaires et discussions concernant le projet de loi sur les
établissements de bienfaisance*, Brussel 1857, dl. II, pp. 479-486 : een rapport
van het Brugs stadsbestuur van 18 maart 1775 over de armenzorg.

gevallen zoals gebrekkigen, weduwen, wezen en ouden van dagen gependeed. De overige 10.000 gulden dienden om de 2498 arme werkliedengezinnen (ongeveer 14.000 personen) sporadisch bij te staan. Dit kwam neer op jaarlijks ongeveer 15 stuivers per hoofd (19).

Op 1 juli 1776 werd door enkele progressieve beheerders van de parochiedissen met de steun van het stadsbestuur de *Algemene Armenkamer* opgericht (20). De bedoeling was van geleidelijk aan de activiteiten van de parochiedissen over te nemen. Op die manier zou de armenzorg gerationaliseerd en gelaïciseerd kunnen worden. Oorspronkelijk werden door de *Algemene Armenkamer* alléén zieke en invalide bedelaars gesteund. Later breidde deze instelling haar hulp uit tot het geven van vaste subsidies aan ouden van dagen en blinden. In 1787 werd uitgerekend dat de *Armenkamer* de voorgaande jaren gemiddeld over 20.658 gulden aan inkomsten kon beschikken. De nieuwe instelling was een fantastisch succes geworden !

In 1573 had het Brugs stadsbestuur een *Berg van Charitate* opgericht die gratis panden beleende. Vooral de armste Bruggelingen maakten van de gelegenheid om gratis te lenen gebruik bij plotse stijging van de prijs van de levensmiddelen of in geval van werkloosheid (21). Daarnaast functioneerde sedert 1628 ook, zoals in de meeste Zuidnederlandse steden, een door het centraal bestuur opgerichte *Berg van Barmhartigheid* (22). In ruil voor een pand kon men er tegen een intrest van 15 % een kleine lening aangaan. Zoals overal elders was ook de Brugse *Berg van Barmhartigheid* eerder een kredietinstelling dan een charitatieve instelling geworden. Naast arme mensen die er hun schamele bezittingen verpandden, kwamen er ook ambachtslieden en personen uit meer gegoede kringen lenen.

Er bestonden nog andere sociale voorzieningen in de stad. We noteren de godshuizen (gratis verblijf voor ouden van dagen), het stedelijk hospitaal en vooral de stedelijke nettenbreierij die gesticht was met de bedoeling leeglopers te verplichten te werken (23).

(19) A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 693, rapport van 18 maart 1775 over Brugse armen.

(20) Y. VAN DEN BERGHE, "De Algemene Armenkamer te Brugge, 1776-1925", in : *Standen en Landen*, 1968 LXVI, pp. 269-288.

(21) Zie in dit verband de onuitgegeven verhandeling van P. SOETAERT, *De Berg van Charitate te Brugge (1573-1795)*, Leuven 1971. In S.A.B. zijn de *Beleen Boecken* van de 18de eeuw tot 1789 bewaard gebleven.

(22) P. DE DECKER, *Etudes historiques et critiques sur les Monts-de-piété en Belgique*, Bruxelles 1844.

(23) L. TEETAERT, "Bijdrage tot de studie van de ondernemende stand te Brugge in de XVIIIe eeuw (1740-1780). De Nijverheden", in : *De Gidsenkring*, jg. 6, 1968, 4, pp. 16-18.

We overdrijven misschien enigszins wanneer we het over een verzorgingsbestel van het Brugs stadsbestuur hebben. Meer dan het trachten in leven houden van zieken, wezen, arme dompelaars en tijdelijk werkloze arbeiders was dit natuurlijk niet! In ieder geval was het de oorzaak van een interessante mentaliteitstrek bij de Brugse massa: het gevoel van recht te hebben op al deze voorzieningen. Dit impliceerde eveneens dat de massa opstandig werd wanneer ze dacht dat haar lot verslechterde door het in gebreke blijven van één van deze diensten.

II. DE SOCIALE REACTIES VAN DE VOLKSMASSA.

A. LOONEISEN EN EISEN IN VERBAND MET WERKVERSCHAFFING.

1. Door een aantal maatregelen verslechterde de toestand van een aantal knechten in de bouwvaknijverheid.

In 1760 gingen een aantal Bruggelingen niet meer akkoord met het systeem van *vrije* knechten. In een rekest van 11 juni 1760 viel G. Eydelet het systeem geweldig aan. Hij betoogde dat de duurte van het handwerk te Brugge vooral de schuld was van de *vrije* knechten. Deze werden na bevrijd te wezen in de registers van de ambachten opgeschreven en genoten absolute voorkeur boven de onbevrijde knechten en occasionele werkkrachten. Ze waren dus bijna zeker nooit met werkloosheid geplaagd te zitten. Omdat ze zich door de ambachtsreglementen beschermd achtten, stonden ze niet weerloos tegenover hun meesters en aarzelden niet om eisen te stellen (24).

Op aandringen van het Brugs stadsbestuur ging de keizerlijke administratie in op het voorstel van Eydelet. De ordonnantie van 1 september 1760 verbood de Brugse ambachten uitdrukkelijk nieuwe *vrije* knechten in hun register op te schrijven. De bestaande *vrije* knechten zouden van hun voorrechten blijven genieten. De patroons mochten van het loon van iedere onvrije knecht 1 stuiver per dag ten voordele van de ambachtskas afhouden (25). Daarnaast hield iedere patroon traditioneel nog 4 tot 6 stuivers per dag van het aan de klant aangerekend knechtenloon af. Timmerlieden en metsers hielden reeds lang geen rekening met beperkingen op het aantal te-

(24) H. VAN HOUTTE, *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'ancien régime*, Gent 1920, pp. 72-73.

(25) *Ordonnances des Pays Bas Autrichiens*, VIII, pp. 389-390 en S.A.B., *Hallegebod*, 210, f. 325-326 (11 september 1760). H. VAN HOUTTE, *op. cit.*, p. 73.

werkgestelde knechten. Deze beperkingen zouden trouwens voor de gehele Oostenrijkse Nederlanden wegvallen door de ordonnantie van 9 februari 1784 (26).

De ordonnantie van 1 september 1760 ging gepaard met een reeks maatregelen die beoogden de vrijheid en onafhankelijkheid van de arbeiders te beknotten. Vooreerst was er het stedelijk Hallegebod van 29 oktober 1762. Het voorzag strenge maatregelen voor arbeiders die zich te laat op hun werk zouden aanbieden of die geen voldoening schonken aan hun werkgevers. Ze werden onmiddellijk afgedankt en op een soort werkboekje dat ze aan de nieuwe werkgever moesten voorleggen werd de reden van het ontslag ingeschreven. Arbeiders die dit document niet konden of wilden voorleggen, zouden pas na een periode van 14 dagen gedwongen werkloosheid opnieuw hun werk kunnen aanvangen (27). De invoering van dit werkboekje getuigde van de reeds duidelijk kapitalistische geest bij de Brugse ambachtsmeesters. Het is echter niet zeker of het op ruime schaal toegepast is geworden.

Steeds meer werden er maatregelen afgekondigd die de arbeidsduur van de arbeiders vastlegden en kleine misbruiken zoals het te laat komen bestraffen (28). Op 12 augustus 1765 dreigde het stadsbestuur met straffen als 14 dagen verplichte werkloosheid en 6 weken en 1 jaar voor recidivisten (29).

2. De timmermansknechten gaven het sein tot actie.

A. Ze verkregen de afschaffing van de stuiver daags die ze aan hun ambacht moesten afstaan.

Tegen deze maatregelen werd door de knechten niet openlijk geprotesteerd. Er kwam wèl protest op het ogenblik dat het hen niet zo goed ging. Het waren vooral de timmermansknechten die reeds sedert 1753 in een *beurs* waren verenigd en tevens ook de metsers-knechten die eveneens in 1753 een *beurs* hadden gesticht, die zich het meest strijdbaar toonden (30).

Midden juli 1787 waren er een vijftigtal timmermansknechten zonder werk. Op dat ogenblik deed het gerucht in de stad de ronde

(26) *Ibidem*, p. 97.

(27) S.A.B., *Hallegebod*, 210, 29 oktober 1762, f. 359.

(28) S.A.B., *Hallegebod*, 210, 7 februari 1763, f. 362.

(29) S.A.B., *Hallegebod*, 211, 12 augustus 1765, f. 42.

(30) J. CRAEYBECKX, "Handarbeiders in de 17e en 18e eeuw", in : *Flandria Nostra*, Antwerpen 1957, I, p. 308.

dat het bestuur van de keizerlijke douane een belangrijke bestelling timmerwerk buiten de stad had gedaan. De timmermansknechten dachten dat het ongeoorloofd was op het ogenblik dat zovele confraters werkloos waren buiten de stad timmerwerk te bestellen. Ze beriepen zich trouwens op oude voorrechten van hun ambachten. Daarom troeften ze op 15 en 16 juli 1787 samen met de bedoeling het voor de douane bestemde timmerwerk bij aankomst in de stad te vernielen. Weldra echter werden ze gevolgd door een menigte van ongeveer 3.000 personen. Dit waren meestal knechten van andere ambachten. Deze manifestatie beperkte zich niet tot een dreigende optocht. Sommige ambachtsknechten drongen huizen binnen om te inspecteren of er geen inbreuken op de voorrechten van de ambachten konden worden aangetroffen. De knechten traden zo dreigend op dat vele gegoede Bruggelingen bevreesd werden. Dit gebeuren vormde de rechtstreekse aanleiding tot het oprichten van het *corps patriotique*. Het bestond uit burgerlijke en adellijke notabelen die zich tegen de volksmassa wilden beveiligen (31). Dat korps was de aanleiding tot de opstootjes van 30 en 31 juli en 1 augustus 1787.

Deze actie wijst op de weerbaarheid van de timmerlieden. Weldra zouden ze reageren tegen de voor hen nadelige ordonnantie van 1 september 1760.

Tot grote sensatie van alle stadsgenoten werd de actie die de timmermansknechten ontketenden om de afschaffing van de afhouding van een stuiver per dag van hun loon te eisen met succes bekroond. Ze hadden een aantal petitie's opgesteld en stuurden zelfs een afvaardiging naar Brussel (32). Het gouvernement oordeelde dat het verzoek van de knechten billijk was en decreeteerde op 22 december 1788 dat de Brugse timmerlui voortaan niet meer een stuiver per dag van het loon van hun knechten mochten afhouden. In ruil daarvoor moesten de onvrije knechten tot nader bevel 24 stuivers per jaar aan de kas van het ambacht van de timmerlieden betalen (33).

De werkgevers waren allerminst bereid dit keizerlijk bevel op te volgen. Bepaalde patroons bleven nog steeds een stuiver per dag afhouden. Anderen nog beweerden dat alléén de vroeger bevrijde knechten en diegenen die een leertijd volbracht hadden van de afhouding ontslagen waren (34). Onverstoord zette echter de

(31) A.R.A., *Koninklijke Raad van het Gouvernement*, 953, brief van F.L. de Cridts van 29 juli 1787 aan de Staten van Vlaanderen.

(32) R.A.B., *Fonds Brugge*, 724, *Criminele Informatiën*, 1789, cahier 4, f. 15 en volg.

(33) S.A.B., *Hallegebod*, 213, 7 januari 1789, f. 95.

(34) 63 timmermansknechten waren als leerjongen ingeschreven geweest, 233 timmermansknechten hadden geen leerjaren volbracht.

vereniging van timmermansknechten haar sociale actie verder. Met goed gevolg drongen ze er bij het stadsbestuur op aan dat het keizerlijk decreet volledig zou toegepast worden. Het was stadstresorier A. de Penerandat die zorgde voor de uitvoering van het decreet (35). Ondanks het verzet van de patroons hielden deze knechten dus voet bij stuk en kwamen weldra ook voor andere sociale eisen op.

B. Andere knechten volgden met succes deze actie na.

De overwinning van de timmermansknechten lokte een kleine kettingreactie uit. Vooreerst bij de metsersknechten met wie ze dagelijks contact hadden en die eveneens in 1753 een *beurs* hadden gesticht. In maart 1789 begonnen ze samen met hun makkers, de schaliedekkers, loodgieters en steenkappers, een actie om de afhouding van de stuiver daags te doen ophouden. Ze lieten door F. de Mahieu, agent bij het Gouvernement, een petitie opstellen. Hierin werd natuurlijk verwezen naar het voordeel dat de timmermansknechten hadden bekomen. Hun argumentatie was trouwens dezelfde. Bovendien brachten ze nog andere wantoestanden aan het licht. De patroons onderdrukten de werklieden en hielden dikwijls tot 6 stuivers per dag van hun loon af voor allerlei onkosten en het bekostigen van materiaal (36). Wel waren ze bereid, zoals de timmermansknechten, jaarlijks 24 stuivers aan hun ambacht te schenken. Hun rekwest besloot veelbetekenend met de volzin : *Il est temps Sire de réprimer des tyrannies semblables à celles qu'on exerce sur les nègres* (37). Dit alles wees er op dat deze knechten zich er maar al te goed van bewust waren dat hen onrecht werd aangedaan.

Ondanks het verweer van de patroons werd op 10 augustus 1789 aan het verzoek van de knechten gunstig gevolg gegeven (38).

(35) S.A.B., *Ambachten, Timmerlieden dossiers, 1781-1788*, 366, afschrift van een rekwest van de timmermansknechten van januari 1789 aan het stadsbestuur.

(36) Bij de metsers waren er naast de dienders die hier buiten beschouwing worden gelaten op dat ogenblik 3 verschillende soorten knechten werkzaam :

8 vrije knechten die reeds vóór 1 september 1760 in het ambacht waren ingeschreven en hiervoor 60 gulden hadden betaald

64 onvrije knechten die na 1760 hun leertijd waren begonnen en niet in het ambacht waren ingeschreven; ze betaalden minimum 1 stuiver daags aan het ambacht

46 onvrije knechten die geen leertijd doormaakten en die op bepaalde ogenblikken minimum 2 stuivers per dag aan hun ambacht moesten afstaan.

(37) S.A.B., *Lettres et Actes, 1762-1793*, 85, afschrift van het rekwest van de metsersknechten opgesteld door F. de Mahieu (maart 1784).

(38) S.A.B., *Hallegebod*, 273, 17 september 1789, f. 129 verso.

Dit vooral omdat het stadsbestuur het standpunt van de knechten gesteund had (39). Tijdens de Brabantse Omwenteling zouden de patroons trachten een stap achteruit te zetten en opnieuw 1 stuiver per dag ten voordele van de ambachtskas van het loon van hun knechten af te houden (40). Dit lukte niet.

Andere bouwvakarbeiders zoals huisschilders, glazeniers en beeldhouwers verkregen van hun patroons op 30 december 1791 de afschaffing van de stuiver daags (41).

C. Het bestaan van twee verschillende mentaliteiten remde verdere actie.

Het bestaan van een zekere weerbaarheid onder de werknemers in de hout- en bouwnijverheid viel dus niet te loochenen. Niet alle knechten waren voor een dergelijke sociale actie te vinden. Er waren bijvoorbeeld duidelijk 2 strekkingen waar te nemen in de *beurs* van de timmermansknechten. Dit kwam tot uiting tijdens de maand april 1789. Diverse knechten beschikten thuis over werkbanken. Na hun dagtaak knapten ze als bijverdienste nog talrijke karweitjes op. Als reactie tegen de samenspanning van de knechten voor de afschaffing van het afhouden van de stuiver daags kwamen de patroons nu tegen deze praktijken op. Ze kondigden af dat de knechten 4 weken tijd hadden om hun werkbanken uit hun woningen te verwijderen. Bovendien verlangden ze dat het Hallegebod van 27 juni 1788 stipt zou nageleefd worden. Het schreef voor dat de knechten in de zomer tot 19.30 uur moesten blijven doorwerken (42).

Een aantal jonge knechten, aangevoerd door Jan de Zouter, gingen hiermee niet akkoord. Onder goedkeurend geroep van zijn sympathisanten had hij op een samenkomst van het bestuur van het ambacht en de ambachtsknechten verklaard dat hij niet tot 19.30 uur wou werken en dat hij thuis ook nog over een werkbank wou beschikken (43). Jan de Zouter veroorzaakte een oploop op de Grote Markt en organiseerde op 31 april 1789 een bijeenkomst in de

(39) S.A.B., *Lettres et actes, 1762-1793*, 85, *Rescriptie omme deken ende eedt van den ambacht van de steenhouwers ende matsenaers* (maart 1789).

(40) S.A.B., *Ambachten, Timmerlieden dossiers 1781-1788*, 366, rekwest van de timmerlieden van 26 januari 1790.

(41) S.A.B., *Ambachten, Beeldmaeckers, zaedelmaeckers, glazemaekers, gareelmaeckers en schilders, 1771-1782*, nota van 1791.

(42) R.A.B., *Fonds Brugge, 724, Register Crimineel, 1789*, cahier 4, f. 15-25 (5 april 1789).

(43) R.A.B., *Fonds Brugge, 724, Register Crimineel, 1789*, cahier 4, f. 15 en volg., brief van Charles Coopman van 5 april 1789.

Aerend om verder te protesteren. Al deze samenscholingen werden bespioneerd door de politie. Uit hun verslagen kwam aan het licht dat er onder de timmermansknechten tweedracht heerste. De 32-jarige Jan de Zouter werd hevig bekampt door de 50-jarige voorzitter van de *beurse* Jan Callewaert. Deze verweet de Zouter gebrek aan eerbied voor de oversten van het ambacht en dacht ook dat hij veel te hard van stapel liep. Dit was ook het oordeel van een aantal andere oudere ambachtsknechten. Ze hadden de Zouter reeds drie-maal uit de vereniging gezet maar met behulp van de jongeren was hij steeds teruggekeerd (44). Het verschil in mentaliteit kon verklaard worden door het feit dat de ouderen vrije knechten waren die zich nog steeds als leden van het ambacht beschouwden terwijl de jongeren zich allerminst aan het ambacht en zijn bestuur gebonden achtten.

Het is niet bekend hoe dit duel tussen de timmermansknechten en hun patroons afgelopen is. Wat later brak de Brabantse Omwenteling uit. Deze periode was te Brugge vooral gekenmerkt door het heroprakelen van alle voorrechten van de ambachten. Deze voerden welbewust een antisociaal beleid en wilden de eventuele voordelen die hun knechten hadden bedongen weer afnemen. Als reactie ontstonden spontaan meerdere knechtenverenigingen. Deze verenigingen kregen echter niet de kans zich te ontwikkelen (45).

Het nieuwe stadsbestuur en natuurlijk ook de ambachtsbesturen stelden alles in het werk om de vergaderingen van deze verenigingen te beletten. De timmermansknechten die op 20 januari 1790 met 200 bijeen waren gekomen, kregen van de burgemeester het bevel niet meer zonder zijn toestemming te vergaderen (46). We krijgen de indruk dat de knechtenverenigingen voortaan niet meer over veel bewegingsvrijheid beschikten. In ieder geval blijven er weinig sporen van verdere actie over.

Er was een duidelijk antagonisme tussen knechten en meesters ontstaan. Dit was mede veroorzaakt door het feit dat er geen doorstroming van knecht naar meester meer mogelijk was. De knechtenverenigingen beperkten zich over het algemeen tot een defensieve actie. Ze kwamen niet op voor loonsverhoging maar eisten de afschaffing van loonafhoudingen; ze eisten geen vermindering van de arbeidsduur maar wel dat ze na hun werkuren nog zouden kunnen

(44) R.A.B., *Fonds Brugge*, 724, *Register Crimineel*, 1789, cahier 4, f. 15-25 passim.

(45) S.A.B., *Ambachten Varia*, 1787-1796, anonyme brief uit ambachtskringen van 28 januari 1790 aan het stadsbestuur.

(46) R.A.B., *Fonds Brugge*, 725, *Register Crimineel*, 1790, cahier 1, f. 25.

arbeiten. Werkloosheid trachtten ze tegen te gaan door voor de stad bestemde bestellingen binnen de muren te laten uitvoeren.

3. Het niet georganiseerde proletariaat in de textielnijverheid reageerde minder strijdvaardig.

Deze hier tot nu toe behandelde ambachtsknechten behoorden eerder tot een uitzonderingsgroep. Ze stelden het beter dan de overgrote massa arbeiders. Hun lonen waren min of meer door reglementen vastgelegd en ze beschikten over goed functionerende verenigingen om zich te verdedigen. Anders was het gesteld in de textielsector. Zowel Prof. Dr. J. Craeybeckx als Drs. J. Vermaut schatten het aantal personen die van deze nijverheid te Brugge tijdens de 18de eeuw leefden op zowat 12.000 (47). Op een bevolking evoluerend van 28.000 naar 31.000 inwoners vertegenwoordigden ze in de tweede helft van de 18de eeuw zowat 40 0/o. Opvallend was echter de achteruitgang van de saai- en fusteinproductie. Dit werd echter aanzienlijk gecompenseerd door een flinke expansie van de Brugse linnennijverheid (48).

Anders dan de exclusief voor de Brugse markt werkende bedrijven waren deze nijverheden niet streng ambachtelijk georganiseerd. De saainijverheid was helemaal niet op ambachtelijke leest geschoeid (49). Pas in volle Brabantse Omwenteling richtten de fusteiners een ambacht op. Dit vloeide voort uit de bestendige regressie van die nijverheid van omstreeks 1740 af. Met de invoering van leertijd, meesterproef, toegangsgelden enz. hoopten de meesters zich persoonlijk veilig te stellen (50). De linnenwevers daarentegen waren lid van een ambacht. De grootste zorg van dit organisme bestond erin er over te waken dat de kwaliteit van de Brugse linnenindustrie op een hoog peil bleef. Voor de rest golden er geen beperkingen. Ieder meester kon er zoveel getouwen op nahouden als hij verkoos. Enkele kapitaalcrachtige fabrikanten beheersten dan ook de sector van de

(47) J. CRAEYBECKX, "De arbeiders in de 17e en 18e eeuwen", in : *Flandria Nostra*, Antwerpen 1957, 1, p. 296.

J. VERMAUT, "Schets van de Brugse textielnijverheid tot omstreeks 1800", in : *De Gidsenkring*, Brugge 1967, 4, p. 33.

(48) J. VERMAUT, *op. cit.*, p. 32.

(49) J. CRAEYBECKX, "De arbeiders in de 17e en de 18e eeuwen", pp. 296-297.

J.A. VAN HOUTTE, *Bruges essai d'histoire urbaine*, Bruxelles 1967, pp. 105-106.

(50) S.A.B., *Fonds Ambachten. Drapiers. Wolwevers (1670-1796)*, 101, losse aantekeningen van 12 juli 1790,

linnennijverheid.

Een zeer heterogeen proletariaat van wevers, spinners, kaarders tot kammers arbeidden voor deze fabrikanten uit de textielnijverheid. Het waren zowel mannen, vrouwen als kinderen. Hun lonen waren niet alléén lager dan deze die uitbetaald werden in de ambachten die werkten voor de plaatselijke markt; ze waren bovendien afhankelijk van de conjunctuur (51). Dit was niet het enig probleem waarmee ze te kampen hadden. Als gevolg van allerlei factoren -zowel politieke als economische - werden de arbeiders in de textielnijverheid sporadisch met werkloosheid geconfronteerd. Bovendien werden ze meer en meer totaal afhankelijk van de grote ondernemers.

De fundamentele vraag die we hier moeten trachten te beantwoorden is natuurlijk deze : op welke manier reageerden de betrokkenen op dit alles ? We ontdekten weinig beroering noch grote sociale uitbarstingen. Drs. Vermaut poneert de stelling dat de arbeiders in de textielnijverheid er zich terdege van bewust waren dat hun lonen afhankelijk waren van de internationale conjunctuur. Ze vonden het dus nutteloos te reageren. Stakingen en troebelen in deze nijverheid bleven in hoofdzaak beperkt tot een klein groepje arbeiders dat in het produktieproces het verst verwijderd was van het afgewerkt eindprodukt : de wolkammers. En daar er te Brugge tegen het einde van de 18de eeuw nog nauwelijks wol werd gekamd, lieten de zeldzaam geworden kammers niets meer van zich horen (52).

Toch werden grote groepen arbeiders soms erg rumoerig wanneer er werkloosheid in hun bedrijfstak heerste. Het stadsbestuur was dan erg ongerust en vreesde voor opstootjes. De caritatieve instellingen werden er toe aangezet om hun steun uit te breiden en het stadsbestuur trachtte de werkloosheid te keer te gaan door bij de fabrikanten bestellingen te plaatsen of leningen toe te staan (53). Het waren vooral de fustainers en diegenen die voor deze nijverheid werkten die met werkloosheid geplaagd zaten. Deze arbeiders konden echter gemakkelijk overschakelen naar de linnennijverheid. Veelvuldige en chronische werkloosheid kwam er trouwens te Brugge in

(51) J. VERMAUT, "De Wolkammers te Brugge. Hun aandeel in de sociale beroeringen tijdens de 17e en de 18e eeuw", in : *Handelingen van het Genootschap Société d'Emulation te Brugge*, XCVIII, 1961, p. 42.

(52) *Ibidem*, passim.

(53) S.A.B., *Lettres de la Cour*, 1770, 411, brief van de Berg van Barmhartigheid van 14 maart 1770 aan stad Brugge.

A.R.A., *Kamer van Koophandel Brugge*, 152, rekest van de Kamer van 3 april 1772.

S.A.B., *Resolutieboek van de Wet, 1788-1791*, f. 200 (actum 27 april 1791).

de textielnijverheid niet voor tijdens de door ons behandelde periode.

Zoals reeds werd gesteld was er een duidelijke concentratie in de textielnijverheid waar te nemen. Kleine zelfstandige maar verpauperde linnenwevers hadden moeite om hun onafhankelijkheid te bewaren. Soms kwam het tot een conflict tussen hen en de grote fabrikanten. De gewezen wever Jan de Wilde aarzelde niet om telkens Jan Baptist Clicteur uit te schelden voor *eenen Totaelen verdrucker van de gemeenten*. De oorzaak lag in het feit dat Clicteur samen met enkele andere fabrikanten alle draden opkocht zodat kleine wevers onmogelijk nog konden werken en verplicht waren voor deze fabrikanten te arbeiden. Hij poogde er andere wevers toe te bewegen het huis van Clicteur en andere opkopers te plunderen (54). We weten niet of deze radeloze woedeuitbarsting een alléénstaand geval is of meer voorkwam.

B. EISEN IN VERBAND MET VOEDSELVOORZIENINGEN en HONGEROPSTOOTJES.

1. De massa dacht recht te hebben op een billijke roggeprijs.

We merken dat de Brugse arbeiders van zeer verschillende patroons afhingen en dikwijls totaal uiteenlopende belangen te verdedigen hadden. De diverse groepen voelden zich niet solidair met elkaar zodat er van een gezamenlijke loonactie geen sprake kon zijn. Eén belang hadden allen geméén : hun levensstandaard werd gedetermineerd door de graanprijzen. Op dit specifieke gebied zouden wél gemeenschappelijke acties mogelijk blijken. De volksmassa reageerde in de eerste plaats als consumenten.

Het is een bekend verschijnsel dat hoge roggeprijzen dikwijls hongeropstootjes uitlokten. Dit was echter geen onfeilbaar mechanisme. Er kon bv. voor Brugge op het einde van de 18e eeuw geen plafond van roggeprijs vastgesteld worden waarboven er altijd hongeropstandjes zouden uitbreken. Veel hing af van de omstandigheden, of er algemene werkloosheid heerste of niet en vooral van de maatregelen die werden getroffen om aan de toestand te verhelpen. Toch bestond er bij hoge graanprijzen steeds een gereede kans dat moeilijkheden zouden uitbreken. Daarom was het de grootste zorg van het stadsbestuur door allerhande maatregelen de te hoge graanprijzen te doen dalen. Van de andere kant dacht de massa dat ze recht hadden

(54) R.A.B., *Fonds Brugge*, 722, *Register Crimineel*, 1787, cahier 8, f. 23.

te protesteren wanneer de graanprijzen te hoog waren.

De 2 belangrijkste hongeropstanden te Brugge op het einde van de 18e eeuw maakten grote indruk op de gemoederen van de tijdgenoten. Beide revoltes waren echter geen zuivere hongeropstootjes. Politieke motieven speelden een rol. We zullen ze daarom in een afzonderlijk hoofdstuk behandelen.

De eerste indrukwekkende hongeropstand greep plaats in 1771. Daarvoor had men reeds enkele kleinere incidenten waargenomen. Zo werd o.a. op 1 februari 1770 een op de stadsvesten in aanbouw zijnde molen vernietigd (55).

Na de geweldige volkswede van 1771 bleef alles betrekkelijk kalm tot de uitbarsting van 30 en 31 juli en 1 augustus 1787. Op 4 september 1787 was er een grote volksooploop voor het huis van graanopkoper Busschaert in de Langestraat. Bij gebrek aan leiders bleef de massa echter kalm en alles beperkte zich tot bedreigingen (56).

Al deze feiten gingen gepaard met talrijke uitlatingen en andere reacties zoals dreigbrieven en plakkatens. Het is van het grootste belang ze hier te bespreken omdat we op deze manier de volksmensen zélf aan het woord krijgen en zodoende hun opinie min of meer kunnen nagaan. De massa schreef de hoge graanprijzen hoofdzakelijk aan twee oorzaken toe. Vooreerst waren er de hamsterpraktijken van de graanopkopers. Vervolgens ook werd het toelaten van vrije graanuitvoer voortdurend aan de kaak gesteld. In 1769 vond de Brugse politie plakbrieven die in een zeer onbeholpen taal de graanopkoper Ph. van Melder hekelden (57). Maar altijd werd het stadsbestuur verantwoordelijk gesteld voor de armoede van de volksmassa. In een handschriftelijk aanplakbiljet van 7 februari 1770 dat in een foutieve maar toch krachtige taal is gesteld, vinden we een aanval in regel op het stadsbestuur. Onmiddellijk moet de stad 100.000 gulden ter beschikking stellen van de parochiedissen (armenkamers). Nog 100.000 gulden zouden op de Grote Markt aan de armste inwoners ter hand gesteld moeten worden om de dringende nood te lenigen. Stadspensionarissen werden uitgescholden voor *grooten dief - tiran - bloethont - verdrugger van aerme weduen - weesen* en natuurlijk ook van *hoerjager en overspeelder en lieden die met het zweet van de aermen ambachtsman gediend* zijn. Wanneer ze geen resitutie zouden

(55) S.A.B., *Plakkaten* 2e serie, register 24, nr. 109, Advertentie van 1 februari 1770.

(56) R.A.G., *Staten van Vlaanderen*, 524, brief van F.L. de Cridts aan R. Coppieters.

(57) S.A.B., *Informations Criminelles*, 1772, 8.

doen van wat ze aan de armen hadden ontnomen dan zouden ze *den rooden haen laeten waaien over hun huissen - gastelen en hofsteden* (58). Het dreigen met brandstichten en plunderen was een constant element in de gedachtengang van de door honger getroffen massa. Meestal kwam er nog de dreiging bij een belangrijk gedeelte van de bezittende klasse uit te moorden. Dit gebeurde in de *Nieuw jaerswensch* van 1772 waarin bedreigd werd de *verraders van ons allegaders* op te hangen (59).

De ongedateerde handschriftelijke *Waerschouwing* van 1772 bevatte alle opgesomde elementen. Het hamsteren van de groothandelaars in granen werd er in aangeklaagd. Er werd bedreigd de *bloetsuypers van de gemeente* de les te leren ! De granen zouden worden afgenomen en uitgedeeld. Soldaten die wilden ingrijpen zouden zich best eerst bezinnen want het kon gebeuren dat geen enkele van hen meer zou overschieten ! Het meest bedreigd waren echter de magistraten : *en zoo de klokke klipt, dan comt de g'heele stadt huyt en slaet dootd, al dat heere van 't vrije en stadt is sonder quartier* (60).

Gedurende dezelfde periode kreeg stadspensionaris Rob. O'Donnoghe een naamloos schrijven. Er werd in geargumenteed dat het graan duur was omdat de pacht prijzen verhoogd waren. De armen zouden dit echter niet blijven verdragen. Er zou een bloedige reactie losbranden. Nieuw was het religieus element : de rijke lieden die het geld stalen van de armen konden onmogelijk in de hemel binnengeraken. Het leed dus geen twijfel dat de pacht prijs verlaagd moest worden (61).

Het dreigen met vernieling en doodslag was eigen aan de lagere volksklassen. Ook de timmermansknechten die tijdens de maand juli 1787 met werkloosheid geplaagd zaten, deden dit (62). De volksmassa was steeds op de hoogte van het feit dat de graanuitvoer toegelaten was. Wanneer er dan schaarste heerste, gold steeds als eerste eis dat de graanuitvoer verboden zou worden. Dit gebeurde o.a. op 24 september 1787 tijdens het oproer voor het huis van de graanopkoper Busschaert (63).

(58) *Ibidem.*

(59) *Ibidem.*

(60) S.A.B., *Informations Criminelles*, 1772, 8.

(61) S.A.B., *Informations Criminelles*, 1778-1779, 12.

(62) S.A.B., *Lettres de la Cour*, 1787, 7, minuut brief van het stadsbestuur van 29 juli 1787 aan het gouvernement.

(63) R.A.G., *Staten van Vlaanderen*, 514, brief van F.L. de Cridts van 24 september 1787 aan R. Coppieters.

2. De hongeropstanden van 1771 en 1787 hadden een politieke aanleiding.

De hongeropstootjes van 1771 en 1787 onderscheidden zich van de andere door de belangrijheid van de gebeurtenissen en door het feit dat ze door politieke toestand beïnvloed werden. Omdat we duidelijk willen aantonen op welke manier de massa in beweging kwam zullen we een uitvoerige analyse van de gebeurtenissen geven.

A. De gebeurtenissen van 19 en 20 oktober 1771 waren geïnspireerd door het stedelijk particularisme (64).

De rechtstreekse aanleiding tot het uitbreken van de wanorde-lijkheden lag in de veepest die op dat ogenblik het noorden van het Brugse Vrije teisterde. Om de besmetting van de veestapel van het zuiden te vermijden besloot men de contacten tussen de landbouwers van het noorden en deze van het zuiden drastisch te beperken. Daarom werd de wekelijkse zaterdagse graanmarkt te Brugge voorbehouden aan de landbouwers uit het zuiden. Voor de boeren uit het noorden werd een speciale graanmarkt op de woensdag georganiseerd. Om alle misbruiken tegen te gaan werden paspoorten uitgereikt. Deze quarantainemaatregelen stonden onder het bevel van een speciale gevolmachtigde van de regering luitenant Jooris (65).

De boeren konden niet meteen wennen aan het nieuw systeem. Daarom was de eerste woensdagse graanmarkt van 16 oktober 1771 zeer weinig van rogge voorzien. Er klonk groot protest onder de kooplustigen. Tot overmaat van ramp was er ook op de zaterdagse markt van 19 oktober maar weinig rogge. Er werd een onredelijke prijs gevraagd : meer dan 50 stuivers per maat (66).

Tussen 1 en 2 uur troepten enkele volkswomen op de graanmarkt samen en riepen uit *het en is niet levenlijk voor aarme menschen laet ons de sacken open rypen* (67). Omdat ze niet goed wisten op welke manier ze hun gezin zouden moeten voeden, wendden ze zich in hun radeloosheid tot de *griffier criminele*. Dit deden ze misschien ook omdat in hun optiek het verkopen van graan aan een dergelijke prijs een strafbaar feit was.

De *griffier criminele* stuurde de vrouwen door naar de *burgemeester van de Commune* Ignace Pardo (68). Ongeveer om 2 uur

(64) C. CARTON, "Un épisode de l'histoire de notre ville", in : *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, jg. 3, 1841, op. 229-236.

(65) R.A.B., *Aanwinsten*, I, 3929, passim.

(66) R.A.G., *Raad van Vlaanderen*, Processen 2e reeks, 8789, ondervraging van luitenant Jooris, f. 25-27.

(67) S.A.B., *Informations Criminelles 1770-1771*, 7, verslag van 19 oktober 1771.

klopten 5 of 6 vrouwen in hun wanhoop bij de vader van de gemeente aan. Ze eisten dat hij zich ter plaatse van de situatie zou gaan vergewissen. Op de Grote Markt gearriveerd, zei de burgemeester dat hij de graanprijs niet kon verminderen. Om zich wit te wassen voegde hij er nog aan toe dat hij niet meer meester was in de stad vermits luitenant Jooris er de wetten stelde. De vrouwen moesten zich dan maar tot luitenant Jooris wenden (69). De volkswrouwen waren zo overtuigd van het onrecht dat hen werd aangedaan dat ze naar de *Korenblomme* trokken waar Jooris verbleef en ook zijn paspoorten afleverde (70). Het verschijnen van de burgemeester op de graanmarkt omringd door een aantal kermende vrouwen was niet onopgemerkt gebleven. Een aantal werkloze jonge *mestraepers* van 16 en 17 jaar die in de omgeving van de graanmarkt rondhingen in de hoop er iets op te pikken waren nieuwsgierig naderbij gekomen. Ze volgden ook de vrouwen naar de *Korenblomme*. De schildwachten van Jooris lieten het groepje niet binnen.

Aangemoedigd door de vrouwen begonnen de jongens stenen naar de schildwachten te gooien. Als revanche liet Jooris 2 jongens vasthouden en sloot hen in de *Korenblomme* op (71). Dit vermeerderde de woede van de volkswrouwen. Ondertussen groeide de menigte almaar aan. Tussen 3 en 4 uur stonden al honderden woedende mensen voor de *Korenblomme* op Jooris te schelden. Enkele gooiden zware stenen naar de deuren en vensters van het hotel. De stadsraden Van Huldenbergh en Van der Borgh die samen met enkele *schadebeletters* (stadspolitie) waren komen opdagen, keerden onverrichterzake naar het stadhuis terug. Wél hadden ze van Jooris verkregen dat hij de 2 vastgehouden knapen losliet. Ook dit vermocht niet enige invloed op de menigte uit te oefenen (72).

Er mengden zich nu ook meerdere goeode burgers onder de menigte om de massa ertoe aan te zetten Jooris aan te vallen en zodoende de belangen van de stad te verdedigen (73). Na het luiden van de werkklok om 5.30 uur begon het pas echt ernstig te worden. Heel wat werkvolk kwam toegestroomd en ging op in de animositeit. De *burgemeester van de Commune* en ook de raden die zagen dat de toestand uit de hand liep kwamen ter plaatse. Niets echter mocht baten. De burgemeester werd vastgegrepen en uit het gejoel weggedragen. Enkele volksmensen riepen dat hij daar niets te maken had.

(68) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Processen 2e reeks*, 8789.

(69) Ibidem, verhoor van luitenant Jooris.

(70) R.A.B., *Aanwinsten*, I, 3929.

(71) Idem.

(72) S.A.B., *Informations Criminelles, 1770-1771*, 7 : onderzoek naar de gebeurtenissen van 19 oktober 1771.

(73) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Processen 2e reeks*, 8790, *passim*.

Het protest betrof niet het stadsbestuur maar wél luitenant Jooris (74). De massa werd steeds meer woedend en begon de *Korenblomme* binnen te breken. Luitenant Jooris vluchtte langs het dak en kon met medewerking van de stedelijke politie vermomd uit de stad geraken (75).

Ongeveer op dat ogenblik kwam een detachement van het regiment van Vierset opdagen. Ze slaagden erin de volksmassa te verjagen die er zich ondertussen van vergewist had dat Jooris uit de *Korenblomme* was gevlucht. Het gerucht deed nu de ronde dat Jooris zich op het stadhuis verborgen hield (76). Een grote woedende massa werd voor het stadhuis opgevangen door burggraaf de Vooght, hoogbaljuw van Brugge. De hoogbaljuw slaagde erin de massa te overtuigen dat Jooris zich niet in het stadhuis bevond. Hij voegde er aan toe dat wie wou revolteren eerst met hem moest afrekenen. Er gingen stemmen uit de massa op die beweerden niets tegen de hoogbaljuw te hebben. Enkele volksvrouwen smeekten om hulp omwille van de graanduurte. Doelloos trok iedereen langzaam huiswaarts (77).

Het oproer had grote indruk op de gemoederen van de bezittende klasse gemaakt. Het stadsbestuur dat zich wou witwassen, besloot kordaat op te treden. In het grootste geheim werd er geïnformeerd naar de voornaamste mannen en oproerkraaiers. Onverwachts werden in de nacht van 24 oktober 1771 8 personen aangehouden, stevig gebonden en begeleid door een escorte van dragonders en 80 infanteristen naar Gent overgebracht. Al de beklagden waren arbeiders of volksvrouwen. De voornaamste beschuldigde was de 37-jarige Pieter Hendrickx bijgenaamd *Schelen Pier*, een ongeschoold arbeider die de massa had opgehitst om met stenen te gooien en Jooris tot in het stadhuis te achtervolgen. Hij werd ter dood veroordeeld en op 22 juli 1772 te Gent opgeknoot.

Philippus Brilleman, een slachter, was in de *Korenblomme* binnengebroken. Hij was voortvluchtig maar werd toch bij verstek ter dood veroordeeld. Joseph de Vos, een 27-jarig ongeschoold arbeider die één van de aanstokers was van de massa vóór de *Korenblomme* werd veroordeeld om tot bloedens toe gezeseld en gebrandmerkt te worden. Verder werd hij voor zijn gehele leven uit al de landen van de keizer verbannen. Zijn straf werd op 23 juli voltrokken. Dezelfde straf was voorzien voor Willem Goethals, een 22-jarige op krukken lopende bedelaar. Twee vrouwen die naar de burgemeester waren getrokken en zodoende de aanleiding van het oproer waren, had men

(74) R.A.B., *Aanwinsten*, 1, 3929.

(75) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Processen 2e reeks*, 8790, verhoor van Jooris.

(76) R.A.B., *Aanwinsten*, 1, 3929.

(77) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Processen 2e reeks*, 8789, passim.

herkend en aangehouden. Het betrof de 50-jarige gehuwde spinster Marie van Strecke en de 60-jarige weduwe Margarite Block, een melkverkoopster, die op 23 juli 1772 tot bloedens toe werden gegeseld en voor 20 jaar uit de landen van de keizer van Oostenrijk werden verbannen (78).

De voornaamste conclusie die m.i. uit deze relletjes kan getrokken worden, is de vaststelling dat bij de volksmassa de gedachte levendig bleef dat ze recht had op een normale graanprijs en dat de magistraat hiervoor verantwoordelijk gesteld kon worden. De burgemeester was erin gelukt de verantwoordelijkheid op luitenant Jooris af te wentelen. De volksmassa was erin gelopen. Tot grote verontwaardiging van de massa had de stadsmagistraat plots een aantal aanhoudingen laten verrichten. De massa voelde zich verraden. Dit kwam tot uiting in een paskwil die op 8 november 1771 te Brugge werd verspreid. Het was een aanval in regel op de *Wet : bloethonden, tirannen, moordenaars, verraders van de gemeente*. Ze waren de schuld en oorzaak van de volksoploop, onrechtstreeks door niet voor een normale graanprijs te zorgen en rechtstreeks door de massa naar Jooris te zenden zoals burgemeester Pardo dat had gedaan. Er werd gedreigd de *Wet* te vermoorden en overal brand te stichten (79).

B. De hongeropstand van 30-31 juli en 1 augustus 1787 stond in verband met de strijd tussen patriotten en keizersgezinden.

Deze opstootjes moeten gesitueerd worden in het kader van de reactie tegen de edicten van Jozef II in verband met bestuurlijke en juridische hervormingen. Te Brugge had zich onder de leiding van A. de Peneranda een patriottisch korps gevormd dat zowel tegenstanders van de politiek van Jozef II als vertegenwoordigers van de goegede standen, die hun bezit wilden beschermen, groepeerde. De leden van het korps droegen een cocarde.

Het was evident dat de keizersgezinden hen niet goed konden luchten. Ook de massa voelde zeer goed aan dat het korps tegen hen was opgericht. Deze factoren speelden mee bij het ontstaan van de opstand.

Op maandagavond 30 juli 1787 liepen een 400-tal jongens in een grote bende door de straten van de stad. De volksjongens hadden

(78) S.A.B., *Informations Criminelles, 1770-1771*, passim.

(79) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Processen 2e reeks*, 8789, paskwil van 8 november 1771.

de gewoonte om iedere avond samen te troepen en stoetsgewijs een luidruchtige avondwandeling te maken. Die avond echter waren ze luidruchtiger en enthousiaster dan ooit. Bovendien vielen ze iedereen lastig die een patriottische cocarde droeg en riepen voortdurend : *Cocarde af ! cocarde af !* Uit het onderzoek bleek later dat ze aangevoerd werden door de schoenmakersjongen August Synaeve en de 21-jarige slotenmakersknecht Jan de Ryckere (80). Ook kwam aan het licht dat de keizersgezinde agent Walwein geldstukken aan die jongens had uitgedeeld om de dragers van cocarden te beledigen (81). Jan de Ryckere had tot dan toe ook in het patriottenkorps gediend. Op een bepaald ogenblik had de leiding van het korps alle armere patriotten afgedankt : *de grote cocardegasten kwamen de kleinen te verachten en dankten hen af* (82). Ook de volksjongen Jan de Ryckere was geweerd. Dit kon hij niet goed verkroppen !

Op de Grote Markt en in de Steenstraat drongen ze een aantal winkels binnen waar cocarden en zilverenleeuwen verkocht werden. Ze verplichtten de winkeliers de cocarden en leeuwen uit hun toonbanken weg te nemen maar begingen voor de rest geen baldadigheden (83).

Hoe het kwam wist niemand maar plots stonden ze voor het huis van kanunnik Van Hoonacker op de Garenmarkt. Aanvankelijk troepten ze ervoor samen en slingerden nu en dan scheldwoorden naar het adres van de afwezige kanunnik die gekend was als een hamsteraar in levensmiddelen. Opvallend was echter dat de jongens, die alléén maar tegen de patriotten opkwamen, zich nu stilhielden en het initiatief overlieten aan volwassenen die hen intussen waren gevolgd. De menigte stond gedurende een lange periode weifelend de gebeurtenissen af te wachten. Enkele opruiers waaronder Hendrik de Rudder, een 33-jarige timmermansknecht, slaagden erin de gemoeieren op te hitsen. Eerst werden aarzelend enkele stenen gegooid en daarna sloeg Hendrik de Rudder met een bijl de deur stuk. Zodoende brak men binnen en in een onvoorstelbare razernij begon de volksmassa de inboedel van de kanunnik stuk te slaan. Er werd niet geplunderd maar vernietigd. Vooral toen een groot aantal wijnflessen werden gekraakt, bereikte de hysterische waanzin van de massa een hoogtepunt. Alle opgekropte woede op de samenleving, het stads-

(80) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Fiscaal*, 3628, rapport over deze opstand.

(81) A.R.A., *Koninklijke Raad van het Gouvernement*, 953, verslag van P.J. Dellanoy van 1 augustus 1787.

(82) "Dagboek Dienbergen", in : *Biekorf*, 1902, p. 315.

(83) R.A.B., *Fonds Brugge*, 721, *Register Crimineel*, 1787, cahier 9, f. 9-10. P. VERHAEGEN, *Journal d'événements divers et remarquables (1767-1797) de Robert Coppieters*, Bruges 1907, p. 84.

bestuur en de hogere klassen werd uitgebraakt (84).

Het stadsbestuur kon de toestand onmogelijk alléén aan. Daarom werd een beroep gedaan op het garnizoen. Om 2 u. 's nachts verscheen een detachement ter plaats en verjaagde de oproerkraaiers. Zeventien personen werden aangehouden. We beschikken over een lijst met gegevens over deze plundersaars (85). De overgrote meerderheid was afkomstig uit het milieu van de ambachtsknechten: 9 ambachtsknechten en enkele kleine patroons. Ook twee volkswrouwen werden aangehouden. 's Anderendaags keerde de kalmte in de stad nog niet terug. De opstand kreeg nu een ander karakter: het werd een revolte tegen het stadsbestuur. De magistraat was van oordeel dat een voorbeeldige repressie de gemoederen zou kunnen bedaren. Als vermaning hadden ze op de Grote Markt een galg laten aanbrengen. Dit wakkerde natuurlijk de volkswede aan. Op het verzoek van de ambachten stond het stadsbestuur toe de galg te verwijderen. Ondertussen was de galg reeds ontworteld en had men een vreugdevuur aangelegd. *Duizend jongens dit siende greepen makander bij de handt en seyden 't St. Pieters vier en begonden rondom 't selve te dansen* (86).

Toen stelden de spontane leiders van de volksmassa zich een ander doel: de 17 gevangenen bevrijden. Onder de leiding van de 24-jarige zeilmaker Edward de Bruyne, trok een grote woedende bende naar de gevangenis. Ze konden er echter niet binnenbreken. Daarom kreeg iemand het idee om naar het huis van A. de Peneranda, de stadstresorier en de stichter van het patriottisch korps te trekken. Hij was de schoonzoon van de burgemeester van de stad, R. Coppieters. Toen hij beweerde niet de bevoegdheid te bezitten om de gevangenen te bevrijden, werd hij door de massa naar het stadhuis meegenomen. Zeer onder druk gezet moesten de magistraten toelaten dat de gevangenen werden losgelaten. Immers de massa pleegde zeer handig chantage: burgemeester Coppieters moet wel hebben gevoeld dat indien de 17 plundersaars niet werden losgelaten, zijn schoonzoon niet zonder letsels uit de handen van de massa te voorschijn zou komen (87). Ondertussen was opnieuw een grote menigte

(84) A. SCHOUTEET, *Ghedinckboeck van M.F. Allaert. Een Brugse kroniek over 1713-1787*, Brugge 1953, p. 60.

(85) R.A.B., *Fonds Brugge*, 721, *Register Crimineel, 1787*, 722, cahier 8.

(86) "Kroniek Dienbergen" (Kuipersambacht), in: *Biekorf*, 1902, p. 315. P. VERHAEGEN, *op. cit.*, pp. 84-85.

(87) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Fiscaal*, 3628, rapporten over de opstand van 30-31 juli en 1 augustus 1787.

P. VERHAEGEN, *op. cit.*, pp. 84-85.

B.R.U.G., 233 A 105 (40), *Relaas van het gene dat er voorgevallen is binnen Brugge*.

A. SCHOUTEET, *Ghedinckboeck van M.F. Allaert*, p. 60.

naar het huis van kanunnik Van Hoonacker getrokken, waar inmiddels een tweede wijnkelder was ontdekt. Niets werd gestolen, de plundersaars wilden alléén maar vernielen en verbranden. Zo werden alle fruitbomen in de tuin van de kanunnik omgehakt en alle kippen dood gestampt. Een ooggetuige merkte een plundersaar op die vloekend almaardoor een dode kip tegen de grond sloeg. De razernij liep zo hoog op dat er schuim stond op de lippen van sommigen (88).

Het garnizoen, dat er nogmaals op uitgezonden werd om het huis te beschermen, moest machteloos toezien. Een aantal vrouwen hadden zich tussen de soldaten en het huis van de kanunnik opgesteld en *met hunne naekte borsten voor de bayonetten van de soldaeten gestaen hebben, zeggende schiet nu hebt gij hert, vivat den keyzer en de Intendant*.

Slechts laat in de nacht dropen de vermoeide plundersaars af en sommigen onder hen die zo beschonken waren dat ze zich niet meer op eigen krachten konden verplaatsen, werden door paters weggeleid (89).

's Anderendaags 1 augustus 1787 was de massa wat kalmer geworden. Bijna de totale bezittende klasse patrouilleerde nu door de straten van de stad. Ook het garnizoen stond paraat. Het was echter vooral aan de ambachten te danken dat de rust was weergekeerd. Toen het duidelijk was dat ze meester waren van de situatie besloot het stadsbestuur opnieuw een aantal aanhoudingen te verrichten. Het waren eerst en vooral Aug. Synaève en Jan de Ryckere die op 30 juli 1787 de jongeren hadden aangevoerd. Zij werden tot 20 jaar dwangarbeid in het provinciaal correctiehuis te Gent veroordeeld (90).

De ongelukkige Ed. de Bruyne, een 24-jarige zeilmaker die de massa er had toe aangezet de galg te verbranden, werd ter dood veroordeeld. De ambachten bekwamen echter dat zijn straf in levenslange dwangarbeid in het provinciaal correctiehuis te Gent zou worden omgezet (91). Ook Hendrik de Ruddere werd levenslang in het provinciaal correctiehuis opgesloten. Hij was een 33-jarige timmermansknecht die de massa had aangespoord om te plunderen en te vernielen. De 41-jarige kleermakersknecht Joannes de Wilde kreeg 30 jaar opsluiting in het correctiehuis te Gent. Hij had zich fel tegen

(88) A. SCHOUTEET, *Ghedenckweerdige aenteekeningen van Jan Karel Verbrugge (1771-1825)*, Brugge 1958, p. 18.

A. SCHOUTEET, *Ghedinckboeck van M.F. Allaert*, p. 61.

P. VERHAEGEN, *op. cit.*, p. 85.

(89) B.R.U.G., 233 A 105 (40), *Relaes van het gene dat er voorgevallen is binnen Brugge*.

(90) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Fiscaal*, 36, verslag over de opstand.

(91) P. VERHAEGEN, *op. cit.*, p. 87.

de magistraat gekeerd. Hij zou almaardoor geroepen hebben : *Dat geheel het magistraet niet anders en bestond als in dieven en schelmen degonne het gemeente in den bolg staeken, dat hij scheet op de patriotten op de policie ende op alles.*

Deze mening werd ook gedeeld door de blinde Vincent Bonami, een veertigjarige knecht bij de tingieters. Geleid door zijn zoontje doorkruiste hij als een razende op 31 juli 1787 de gehele stad. Overal zette hij de massa aan tot plundering en doodslag. Veel gehoord werd zijn uitlating : *Sacre de mord. Slaet maer dood alle hetgone het magistraet raekt, het syn dieven, schelmen* etc. Hij werd tot 30 jaar gevangenisstraf veroordeeld. Hetzelfde geschiedde met Caerel de Maecker, een 57-jarige gewezen slotenmakersknecht die als metserdiender aan de kost kwam. Hij was één van de voornaamste belhamsels van de revolte geweest en had zich onderscheiden door zijn grote verwoestingsdrang (92).

Hoewel deze opstand een politieke aanleiding had, keerde de volkswoede zich uiteindelijk tegen het stadsbestuur dat niet voldoende over de levensvoorwaarden van de massa had gewaakt.

III. DE POLITIEKE REACTIES VAN DE MASSA

De massa was echt niet politiek bewust en had meestal geen idee van wat er op politiek vlak in het land gebeurde. Onrechtstreeks speelde de massa wel een rol in de politieke gebeurtenissen van de stad ! Immers zowat iedereen zag in dat de massa als een politieke stootgroep kon gebruikt worden. Politieke groeperingen zorgden er dus steeds voor ofwel de massa door allerhande demagogische maatregelen voor zich te winnen ofwel door oprichten van burgerwachten en patrouilles zich tegen de massa te beschermen.

Toch koos de volksmassa nu en dan duidelijk partij in het politiek debat. Het valt op dat de keuze dikwijls geïnspireerd was door sociale motieven.

1. VOORAL UIT REACTIE TEGEN DE MAGISTRATEN EN DE NOTABELEN REAGEERDE DE MASSA KEIZERSGEZIND.

Tijdens de grote beroeringen van 1787-1788, die het gevolg waren van de hervormingen van Jozef II, koos de Brugse volksmassa

(92) R.A.G., *Raad van Vlaanderen, Fiscaal*, 3628, rapporten over de opstand.

duidelijk partij voor de keizer (93). Ze waren dus tegen de aristocratische patriotten en het uit notabelen bestaanden stadsbestuur. De oorzaak lag in het feit dat de lagere volksklassen in de keizer en zijn nieuwe administratieve instellingen een vorm van bescherming tegen de tyrannie van het gehate stadsbestuur zagen. Het was bekend dat de keizer naar zuinigheid streefde. De volksmassa koesterde de vage en wellicht ongewettigde hoop dat de zware stedelijke lasten op de consumptiegoederen door keizerlijke bemiddeling zouden afgeschaft worden.

Deze houding veranderde niet tijdens de Brabantse Omwenteling. Onder de grootste onverschilligheid van de volksmassa werd de stad door de patriotten ingenomen. Het nieuw stadsbestuur bestond helemaal uit traditionalisten : zowel notabelen als ambachtsmeesters. Eén van hun voornaamste bekommernissen bestond er in een middel te vinden om de massa kalm te houden. Vlees werd gratis uitgedeeld en de intrest van de Berg van Barmhartigheid verminderd van 15 0/0 tot 4 0/0 (94). Ook werden uitgebreide maar nutteloze graafwerken georganiseerd om aan honderden werklozen werk te verschaffen.

Maar het grootste gedeelte van de volksmassa hield niet van het nieuw bestuur. De nieuwe bewindvoerders kozen, ondanks enkele voordelen die aan de massa werden toegekend, een duidelijke anti-sociale politiek. De ambachten wilden een aantal voordelen die hun knechten hadden weten te veroveren afnemen. De traditionalisten verkozen o.a. terug een patriottisch korps op te richten, dat sterk geleek op de militia die in juli 1787 door de massa aangevallen was.

Gelukkig was de graanprijs erg voordelig gedurende het jaar 1790. Een revolte zou dus niet zo gemakkelijk uitbreken. Toch waren er duidelijk tekenen van ontevredenheid bij de massa waar te nemen. Tijdens de maand januari 1790 werd een vrij eigenaardige samenzwering te Brugge ontmaskerd. Alles draaide rond twee schilderachtige figuren. Vooreerst Joseph Verplancke, een stadssoldaat die belast was met het innen van de stadsrechten op de Kom. Hij had een aantal keren verklaard dat de huizen van de *vaederlanders en de staetsgezinden* (dit zijn de traditionalisten) in de stad moesten geplunderd worden. Hij had in dit verband reeds een aantal personen aangesproken en ook een aantal soldaten warm gemaakt voor zijn plan. Hijzelf zou echter niet de leiding van de operaties op zich nemen. Tot kapitein werd een zekere De Vos aangesteld, die onlangs

(93) "Dagboek J. Dienbergen", in : *Biekorf*, jg. 13, 1902, p. 282.

A. SCHOUTEET, *Ghedinckboeck van M.F. Allaert*, p. 58.

(94) B.R.U.G., Hs. 2498, afschrift van een rapport uit Brugge van 8 november 1789.

uit Parijs te Brugge was aangekomen. Deze bezat omwille van zijn verblijf te Parijs heel wat ervaring op het gebied van plunderen en het organiseren van opstootjes. Verklaarde hij aan iedereen die het wou horen niet dat hij geholpen had bij het innemen van de Bastille? Maar goed, De Vos zou de revolte leiden en zei alvast dat zeer veel *vaederlanders en staetsgezinden* om hals moesten gebracht worden. Op 29 januari 1790 kon hij reeds over 700 tot 800 aanhangers beschikken. Toen werkloze arbeiders op 3 februari 1790 voor het stadhuis samentroepen bevond ook De Vos zich in hun midden. Hij zou er ondermeer gezegd hebben dat *de grooten en de geestelijken de kleynen opaeten en ick ben keyzers* (95). Het stadsbestuur liet natuurlijk beide opstandelingen arresteren. Misschien moet geen overdreven belang worden gehecht aan hun actie. Toch is het duidelijk dat bepaalde volksleiders patriottisme (in de zin van de traditionalisten) met antivolkse tendensen associeerden.

Dit kwam ook tot uiting in een aantal andere feiten. In een pamflet drukte iemand zijn ontgoocheling uit over het verloop van de revolutie. Sommige leden van de volksmassa reageerden scherp anticlericaal omdat de geestelijkheid al te zeer de revolutie steunde (96). Te Brugge liet de massa zich niet door de bevoorrechten in het harnas jagen tegen de vooruitstrevende burgerij en de progressieve intellectuelen zoals dat in andere plaatsen van de Oostenrijkse Nederlanden gebeurde (97). Het tegendeel was bijna het geval!

2. TIJDENS DE EERSTE FRANSE OVERHEERSING SLAAGDE DE JACOBIJNSE CLUB ERIN EEN GEDEELTE VAN DE MASSA TE BOEIEN (november 1792-maart 1793)

Tijdens de Eerste Franse Overheersing bestond te Brugge een progressieve Jacobijnse Club die erin slaagde een gedeelte van de massa te boeien (98). De openbare vergaderingen van die club in de stadshallen waren voornamelijk voor de volksmassa bestemd die

(95) R.A.B., *Fonds Brugge*, 725, *Register Crimineel 1790*, cahier 2 f. 6-8.

(96) R.A.B., *Fonds Brugge*, 725, *Register Crimineel 1790*, cahier 3, f. 10-11.

Ibidem, cahier 7, f. 7.

Ibidem, cahier 10, f. 27.

Ibidem, cahier 10, f. 28.

(97) J. CRAEYBECKX, "Handarbeiders in de 17e en de 18e eeuw", in: *Flandria Nostra*, Antwerpen 1957, I, p. 320.

(98) Zie Y. VANDEN BERGHE, "De reacties van de Brugse Jacobijnen tijdens de eerste Franse inval (1792-1793)", in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XIX, Gent 1965.

buiten de *barre* moesten plaatsnemen. Ze werden soms vergast op voedsel en drank en kregen meestal van de clubleden een boeiend spektakel voorgeschoteld. Zélf werden ze niet als volwaardige leden aanvaard. Toch klonk het programma van de club hen zeker sympathiek in de oren. Ze beloofden werk voor iedereen, betere ondersteuning in geval van werkloosheid, ziekte of hoge leeftijd, meer hospitalen, gratis onderwijs en dies meer. Ook kwamen ze op tegen de door het volk gehate traditionalisten en aristocraten die tijdens de Brabantse Omwenteling de plak hadden gezwaaid. De clubisten bezoldigden een klein aantal volkse agitators die er de massa moesten toe aanzetten partij te kiezen voor hen (99). De recordaanhanger die de club kon bijeenbrengen beliep 3000 personen. De belangstelling van de clubisten voor de massa was echter niet helemaal belangloos. De club moest steeds op de massa beroep doen om aanwezig te zijn op haar grote volksvergaderingen. De club had de volksmassa nodig om het referendum over de aanhechting bij Frankrijk te doen slagen. Zo waren er op 26 februari 1793 toen de aanhechting van Brugge bij Frankrijk werd gestemd vooral volksmensen in de O.-L.-Vrouwkerk, waar het referendum gehouden werd, aanwezig. Er werd trouwens voldoende bier uitgedeeld om de massa gunstig te stemmen (100).

Tegen haar eigen belang in haakte de Brugse volksmassa niet in op de boodschap die gebracht werd door de Franse commissarissen die te Brugge verbleven. Minstens in 3 proclamaties hadden ze aangetoond dat de Fransen speciaal de belangen van de lagere bevolgingsklassen zouden verdedigen (101). Zo er slechts weinig volksmensen zijn proclamaties konden lezen, niemand begreep deze zuiver theoretische en idealistische geschriften. Het vergde heel wat belezenheid om het politiek jargon van commissaris Sibuet te begrijpen. Bovendien werd eigenlijk niets concreet beloofd. En nog iets : Sibuet was een vreemdeling en werd zodoende minder vertrouwd.

Tegen het einde toe van de Eerste Franse Overheersing verminderde de aanhang van de club geweldig. De Jacobijnse Club had haar beloften niet kunnen inlossen en werd door alle partijen bestreden.

(99) E.I. STRUBBE en E. HOSTEN, *Journal historique de ce qui s'est passé à Bruges depuis l'arrivée des commissaires français jusqu'à l'établissement des autorités constituées. Journal contemporain de Jean Van Hese*, Brugge 1931, p. 17.

(100) Y. VANDEN BERGHE, *op. cit.*, pp. 102-105.

(101) Archief J. DE BETHUNE,

In de Naem van de Fransche Republije. Sibuet aen de Bruggelingen (17 februari 1793).

In de Naem van de Fransche Republije. Sibuet aen de behoefte Borgers van Brugge (24 februari 1793).

Den commandant der Stad aen het Volk van Brugge (14 maart 1793).

Dit alles kwam goed tot uiting bij de verkiezing van wijkmeesters op 11 februari 1793. Voor het eerst werden de 95 wijkmeesters en hun vervangers rechtstreeks door alle meerderjarige mannelijke inwoners van de wijken verkozen. Dit gebeuren stond echter zeer duidelijk in het kader van de oppositie tegen de overheersing van de clubisten en de Franse commissarissen. Daarom was de keus van de volksmassa eerder op traditionalistische elementen gevallen (102).

IV. ENKELE MENTALITEITSTREKKEN VAN DE BRUGSE MASSA OP HET EIND VAN DE 18e EEUW.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat de Brugse massa niet klassebewust was in de tegenwoordige betekenis en zeker nog niet bereid om een klassenstrijd aan te gaan. De volksmassa was eerder overtuigd van de noodzakelijkheid van het bestaan van armere en rijkere lieden. Dit werd trouwens door de geestelijkheid gepredikt (103). Nooit verlangde de massa er naar dit systeem aan te tasten. Ze konden zich gewoon geen andere wereld voorstellen.

De massa reageerde zeer heftig wanneer ze door hoge graanprijzen en het uitvallen van een caritatieve instelling in hun onderhoud niet meer konden voorzien. Het behoorde stellig tot hun levensvisie dat de maatschappij, in casu het stadsbestuur en de bestuurders van de caritatieve instellingen, er voor moesten zorgen dat ze in leven konden blijven. Wanneer dit niet het geval was schoten deze in hun plicht te kort en had de massa beslist het recht om te reageren. Dit was zeker het gevolg van een traditie van meerdere eeuwen dienstbetoon van caritatieve instellingen.

De ongeletterde volksmassa begreep het politiek spel niet. Toch namen ze een aantal keren stelling. De massa opteerde voor de nederige en eenvoudige keizer Jozef II, die ze in 1781 te Brugge gezien hadden, tegen de volksvreemde en hautaine stadsmagistraten.

Onder de volksmassa moest zeker een onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds deze ambachtsknechten die in een *beurze* georganiseerd waren en het volkomen weerloze proletariaat. We zagen dat de georganiseerde ambachtsknechten looneisen durfden stellen. In het kader van de volksmassa speelden ze uiteraard een belangrijke rol. Ze waren de voelhorens van de massa.

(102) S.A.B., *Plakkanten 1e serie*, XVIII, 26 : *Lijste der Wijkmeesters en substituten* (11 februari 1793).

(103) Y. VANDEN BERGHE, "De Algemene Armenkamer", p. 286.

	januari	februari	maart	april	mei	juni	juli	augustus	september	oktober	november	december
70	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-6-0	0-6-6	0-6-0	0-6-6	0-6-6	0-5-6	0-6-0	0-6-6	0-6-0
71	0-6-0	0-6-6	0-6-6	0-6-6	0-6-6	0-6-6	0-7-6	0-7-6	0-7-0	0-8-0	0-8-0	0-8-0
72	0-8-0	0-8-6	0-8-6	0-8-0	0-9-0	0-9-0	0-9-0	0-7-6	0-7-6	0-8-0	0-7-6	0-6-6
73	0-7-0	0-6-6	0-6-0	0-5-6	0-5-6	0-6-6	0-6-0	0-7-0	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-5-0
74	0-5-0	0-5-6	0-5-0	0-4-6	0-5-0	0-5-0	0-4-6	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-6-6	0-6-6
75	0-6-6	0-6-0	0-6-0	0-6-6	0-7-6	0-8-0	0-7-6	0-8-0	0-6-0	0-6-0	0-6-6	0-6-6
76	0-6-6	0-6-0	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-5-0	0-5-6	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-5-0
77	0-5-6	0-5-0	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-6-0	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-5-6
78	0-5-6	0-5-0	0-5-0	0-5-6	0-5-0	0-5-0	0-4-6	0-5-6	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-5-6
79	0-5-6	0-5-0	0-5-0	0-5-0	0-5-0	0-5-0	0-5-0	0-5-6	0-5-0	0-5-0	0-5-0	0-4-6
80	0-5-0	0-5-0	0-4-6	0-5-0	0-4-6	0-5-0	0-5-0	0-5-0	0-5-6	0-6-0	0-7-0	0-7-6
81	0-8-0	0-8-0	0-7-6	0-7-6	0-8-0	0-8-0	0-7-6	0-6-6	0-6-0	0-7-6	0-7-0	0-6-0
82	0-6-0	0-5-6	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-6-6	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-6-6	0-6-6	0-6-6
83	0-6-0	0-5-6	0-5-0	0-5-6	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-6-6	0-7-6	0-8-0	0-8-0
84	0-7-6	0-7-6	0-7-6	0-8-0	0-9-6	0-8-6	0-9-0	0-9-0	0-7-6	0-8-6	0-7-6	0-7-0
85	0-7-0	0-6-6	0-5-0	0-6-0	0-6-6	0-6-0	0-6-0	0-6-0	0-5-0	0-5-6	0-5-6	0-6-0
86	0-6-0	0-6-6	0-7-0	0-7-0	0-7-0	0-6-6	0-6-6	0-6-6	0-6-0	0-6-6	0-7-0	0-7-0
87	0-7-0	0-7-6	0-7-6	0-7-0	0-7-6	0-7-6	0-7-0	0-8-0	0-6-0	0-6-0	0-7-0	0-7-0
88	0-6-0	0-6-0	0-5-0	0-6-6	0-5-6	0-5-6	0-5-6	0-6-8	0-6-0	0-7-0	0-7-6	0-6-6
89	0-7-0	0-7-0	0-7-6	0-9-0	0-9-0	0-9-0	0-10-6	0-9-6	0-6-6	0-6-6	0-7-6	0-6-0
90	0-6-6	0-5-6	0-6-0	0-6-0	0-6-0	0-6-0	0-5-6	0-6-6	0-4-6	0-5-0	0-5-0	0-4-6
91	0-5-0	0-5-0	0-4-6	0-4-6	0-4-6	0-5-0	0-4-6	0-4-6	0-4-6	0-5-6	0-5-6	0-6-0
92	0-5-6	0-5-6	0-5-0	0-6-0	0-5-6	0-6-0	0-5-6	0-5-6	0-5-0	0-6-2	0-6-6	0-6-10
93	0-7-1	0-7-2	0-7-0	0-7-8	0-9-8	0-9-4	0-9-0	0-8-4	0-10-0	0-8-10	0-9-6	0-9-10
94	0-10-6	0-10-0	—	0-9-8	0-9-2	0-9-4	0-9-4	0-10-0	—	—	—	—

(1) S.A.B., *Coormarct Mercuriale 1762-1784*, 114. De hier vermelde prijzen betreffen de afgeronde gemiddelde prijs die door een stadscommissie werd vastgesteld. Het was de paste. De bakkers waren verplicht het gewicht van hun brood volgens een bepaalde sleutel aan deze getallen aan te passen. De prijzen zijn uitgedrukt in pondengroot en de volume-eenheid is de Brugse maat (43 liter). Vanaf augustus 1791 beschikken we niet meer over de pas. De gemiddelde prijs van de beste rogge is dan gegeven (S.A.B., *Coormarct Mercuriale 1784-1807*, 166. Al de hier vermelde prijzen zijn deze van de eerste marktdag van de maand).